

Tillid

GERT TINGGAARD
SVENDSEN

TÆN
KE
PAU
SE
R

TILLID

Tænkepauser 1

FRIHED af Hans-Jørgen Schanz

Tænkepauser 2

NETVÆRK af Jens Mogens Olesen

Tænkepauser 3

MONSTRE af Mathias Clasen

Tænkepauser 4

TILLID af Gert Tinggaard Svendsen

Tænkepauser 5

LIVSHISTORIEN af Dorthe Kirkegaard Thomsen

Tænkepauser 6

FJENDSKAB af Mikkel Thorup

Se mere på www.tænkepauser.dk

Her finder du også gratis lydbøger og e-bøger

GERT TINGGAARD
SVENDSEN

Tillid

TÆN
KE
PAU
SE
R

TILLID

Tænkepauser 4

© Gert Tinggaard Svendsen 2012

Omslag og tilrettelægning: Trefold

Ebogsproduktion: Narayana Press, Gylling

ISBN 9788771242850

Tænkepauser

– viden til hverdagen

af topforskere fra

AARHUS
UNIVERSITET

Diskuter bogen på litteratursiden.dk,

og find mere materiale på

dr.dk/taenkepauser

INDHOLD

KNIV
OG
GAFFEL
6

FRA
ISTID
TIL
VELFÆRD
13

HUMLEBIEN
19

TILLIDENS
RØDDER
26

TILLID
ELLER
TILSYN
52

KNIV OG GAFFEL

Det er tidlig morgen, og solen titter op over den blikstille havoverflade. Alt ånder fred og idyl. Min familie og jeg bor i telt på Læsø sammen med min lillebror, Gunnar, og hans familie. Hvert år tager vi alle sammen på campingferie til en dansk ø for på den måde at udforske øriget Danmark – det havblå kongerige.

Læsø er indbegrebet af dansk hygge og vel nok det mest fredfyldte sted, vi endnu har været. Alt kan vi lade ligge uden at spekulere det mindste på tyveri, hærværk eller andre ubehageligheder. Vi behøver ikke at gemme værdigenstande og kan efterlade hvad som helst i ulåste telte og biler. Aftalen om at bo på campingpladsen er kommet i stand over telefonen og er baseret på ord. Der var ingen formularer, som skulle udfyldes på forhånd, og ingen kreditkortnumre, der skulle sendes krypteret over internettet. Vi skal først betale for opholdet, når vi tager af sted. I princippet kunne vi stikke af her tidligt om morgenen uden at betale, men den tanke falder hverken os eller nogen af alle de andre på campingpladsen ind. Her er trygt og rart, fred og ingen fare. Når børnene vågner om lidt, vil de lave vandkanaler ved stranden og løbe frit omkring mellem teltene. Når de små bliver trætte, vil de

voksne lade barnevogne med sovende børn stå ubevogtede.

”Det er sjældent, at man ser en dansker med en kniv i den ene hånd, uden at der er en gaffel i den anden”. Sådan sagde Poul Nyrup Rasmussen engang. Og det gælder i den grad her på Læsø. Man kan roligt vende ryggen til en fremmed uden at skulle frygte at få en kniv stukket i ryggen.

Umiddelbart efter ferien skal jeg til en konference i Sydafrika. Jeg tager direkte fra den fredfyldte sommerferie på Læsø til Sydafrikas næststørste by, Durban.

Så snart jeg står ud af flyveren, kan jeg mærke, at noget er radikalt anderledes. Der er bevæbnede vagter over det hele, og alle mennesker klamrer sig til deres tasker og andre ejendele. Lynhurtigt i løbet af den første dag må jeg justere mit syn på andre mennesker – for ikke at få et meget kort og hektisk liv. I receptionen får jeg instrukser om ikke at åbne døren til mit hotelværelse, når nogen banker på. I stedet må jeg gemme alle synlige værdigenstande og spørge, hvem der er bag døren. Derpå skal jeg ringe til receptionen og tjekke, om de kan sige god for vedkommende, og først når det er bekræftet, skal jeg åbne døren. Jeg opdager, at jeg begynder at overveje, om jeg vil blive overfaldet eller ej, når jeg går imod et fremmed menneske på gangene uden for mit hotelværelse.

Det er sikkert fornuftigt nok. Jeg er i et samfund, hvor politiet er korrupt og ikke-tilstedeværende, og hvor der helt sikkert hersker lovløshed på gaderne – og måske på hotelgangene.

Den første dag på konferencen udbryder der nærmest

panik, fordi så mange deltagere bliver overfaldet. Røverne står og venter ude foran hotellet og driver derefter klapjagt på hotelgæster, som vover sig ud i det fri og bærer værdier på sig. Teknikken er, at den ene sætter sig oven på offeret og holder en kniv mod struben, mens den anden gennemroder lommerne. Disse banditter har altså godt nok en kniv i den ene hånd, ligesom den typiske campist på Læsø har en stor del af dagen. Men de har ikke ligefrem en gaffel i den anden. De mange protester og råb om hjælp fra deltagerne får arrangørerne til at bestille en bus dagen efter, så vi kan løbe fra forhallen ud i bussen og dermed undgå at blive overfaldet. Det er som at se en flok dødsangste lemminger presse sig ind i bussen.

Jeg har ikke forsket specifikt i Sydafrika og kender ikke landet ud over disse personlige oplevelser. Men det havde tydeligvis vidtgående konsekvenser, at man var nødt til hele tiden at frygte andre og at sikre sig mod dem. Det er jo ikke let at gå omkring og beskytte alle værdier hele tiden. Man skulle bruge meget energi på at tage alle mulige forholdsregler. Og det ville være galimatias at opføre sig i Durban som på Læsø og lade børnene løbe frit rundt eller at gå en tur langs stranden efter mørkets frembrud.

Jeg tror, at mange husker den unge mor fra København, som i 1997 lod sin 14 måneder gamle datter sove i barnevogn uden for en café i New York. Moderen kunne her holde øje med pigen gennem vinduet, mens hun selv spiste frokost. Men nogen tilkaldte politiet, som straks fjernede barnet og arresterede moderen. Selvom hun indtrængende bad om at få sin datter at se, blev hun kørt

på politistationen, visiteret og ført ind og lænket i en celle, mens hun hørte sin datter skrike.

Moderen 'slap' dog med en advarsel til sidst og blev derefter genforenet med pigen. Hun var ikke klar over, at det bliver betragtet som dybt uansvarligt i USA at efterlade sit barn på gaden i en barnevogn. I retten argumenterede hun for, at det i Danmark er en tradition at lade børnene sove ude, og at vi ikke frygter kidnapning o. l. Ét kendt tilfælde i Danmark af barnevognstyveri med et barn indblandet er fra 1978, hvor en sindsforvirret dame kørte en barnevogn med et sovende barn nogle få gader væk – uden at der i øvrigt skete barnet noget.

Men hvordan skal vi egentlig forstå forskellen på at stille sin barnevogn uden for en café i New York og en café i København? Og hvilken betydning for samfundet har forskellen i stemning i Durban og på Læsø? Jeg skulle en tur til Washington og hjem til Aarhus for at opdage mit forskningsfelt.

TOPØKONOMERNES DUMME SPØRGSMÅL

Da jeg tilbage i midten af 90'erne var på studieophold ved Maryland Universitetet i Washington D.C., spurgte min amerikanske vejleder, Mancur Olson, og hans kollegaer mig gentagne gange om, hvordan det kunne være, at Danmark og de øvrige skandinaviske lande klarede sig så enestående godt i både økonomisk og social henseende.

Jeg mødte også nobelpristageren Douglas North, som talte om vigtigheden af samfundets institutioner og normer. Han var, ligesom Olson, Wallace Oates, Barry

Weingast og de andre berømte økonomer, også yderst interesseret i at kende svaret på det, de kaldte *den skandinaviske gåde*. Hvad er det særegne ved Skandinavien? spurgte de mig. Hvordan kan det lade sig gøre? Havde vi et særligt hemmeligt råstof eller hvad? De var dybt forundrede. Jeg var bare lidt irriteret. Jeg var taget til USA for at studere amerikanske forhold og havde svært ved at se, at Danmark var specielt interessant set fra en økonomisk og sociologisk synsvinkel. Et svar på deres spørgsmål havde jeg heller ikke, og det var jo lidt ubekvemt.

Da jeg kom hjem, blev deres insisterende spørgen ved med at rumle i mit baghoved, og jeg begyndte også så småt at undre mig og søge en forklaring. Samtidig var jeg i fortsat kontakt med Mancur Olson, som med sin entusiasme og smittende energi påvirkede mit arbejde i en frugtbar retning. I midten af 90'erne blev Mancur Olson leder af et stort projekt i Verdensbanken, som skulle undersøge begrebet 'social kapital', der handler om værdien af sociale netværk. Mere præcist skulle han finde ud af, hvad social kapital kunne bruges til i en række udviklingslande.

Sammen med de danske professorer Martin Paldam og Peter Nannestad var jeg heldig at blive en del af styregruppen i projektet. Og det var en uforglemmelig oplevelse med Olson ved roret. Han var særdeles idérig og en stor inspirator. Altid i gang, altid ivrig efter at diskutere hvad som helst. Meget sigende for Mancur Olson som person er, at Maryland Universitetet efter hans død har dedikeret en bæk til "manden, der ikke kunne sidde stille."

Inspireret af resultaterne i dette projekt slog det mig, at

løsningen på den skandinaviske gåde kunne ligge et sted, hvor økonomer sjældent kigger. Ikke nede i jorden i form af råstoffer og heller ikke inde i hovedet på folk i form af uddannelse – men nærmere mellem mennesker. I forholdet mellem mennesker. Nøgleordet kunne være *tillid* – og det var netop tillid, jeg år senere var inviteret til Durban i Sydafrika for at tale om, og hvor jeg flere gange måtte løbe fra voldsmænd.

Den tanke, der voksede frem, var, at vi i de skandinaviske lande har en særegen beholdning af tillid sammenlignet med andre lande og udviklingslandene i særdeleshed. Hele velfærdssystemet beror jo egentlig på tilliden til, at de fleste andre, og ikke kun en selv, bidrager til de fælles goder. Desuden skal borgerne også kunne stole på, at de offentlige institutioner fungerer, og at skatteindtægterne investeres og omfordeles som lovet. Myndighederne skal rent faktisk levere varen og give 'smæk for skillingen'.

Hvis det kun var én selv, som betalte skat, mens alle andre forsøgte at undgå at arbejde eller arbejdede sort, ville man nok hurtigt føle sig godt dum og holde op med at betale skat til alle de andre, som jo dermed reelt ville snyde én, så vandet drev. Min tanke var, at danskernes sociale tillid til andre måske er et enestående råstof. En guldgrube, der kan forklare, hvorfor vi er blevet så rige og lykkelige, som vi er.

Lenin sagde engang, at tillid er godt, men kontrol er bedre. Men er det nu sådan? Vi er, som de øvrige skandinaviske befolkninger, så heldige at leve i velfungerende højtillidssamfund – selvom en sommerdag på Læsø måske ikke

er helt sigende for, hvordan alle danskere oplever deres medmennesker. **Man kan måle sig frem til, at vi danskere er verdensmestre i tillid.** Man kan også dokumentere, at tillid giver markante økonomiske fordele.

Så Tillidssamfundet Danmark er den forunderlige historie, vi skal høre om. Det er den historie, jeg skulle have fortalt Olson, Oates og Weingast som svar på deres spørgsmål dengang i Washington D.C.

FRA ISTID TIL VELFÆRD

Social tillid – dvs. tillid til fremmede, man ikke har mødt før – er blot én af flere forskellige tillidstyper. I primitive jæger/samler-samfund før sidste istid organiserede mennesker sig frivilligt i små stammer (50-100 medlemmer) med henblik på jagt eller indsamling af føde. Hver stamme opretholdt en slags 'forsikringssystem' baseret på en anden type tillid, nemlig *individuel tillid*, til tider også kaldet *specifik tillid*. Her er der ikke tale om tillid til nogen, du ikke har mødt før, men om tillid til en, du kender i forvejen. Hvis en jæger brækkede et ben under mammutjagten, tog resten af gruppen sig af ham. Jægere og samlere stolede altså på, at de andre i gruppen ikke overlod dem til en krank skæbne, og evolutionen har belønnet denne organisationsform. De kendte hinanden i den lille gruppe og havde her individuel tillid til hinanden som stamme- eller klanmedlemmer. Uden tillid ville gruppens overlevelseschancer være minimale.

For at kunne opretholde social kontrol og skabe forudsigelig adfærd i forhold til de givne spilleregler i en gruppe var det derfor afgørende, at gruppen ikke blev for stor. Mange primitive stammer i tiden før opdagelsen af land-

brugsteknikker havde således ikke engang høvdinge. Hvis en gruppe voksede sig for stor, sådan at alle ikke længere kunne kende hinanden godt, delte den sig.

Situationen ændrede sig efter sidste istid for omkring 10.000 år siden. Man begyndte at opdyrke markerne, og opdagelsen af nye landbrugsteknikker medførte omfattende arbejdsdeling, en langt højere urbaniseringsgrad og enorme forøgelser i fødevarerproduktion og befolkningstal. Samfundet bevægede sig dermed fra små til store grupper. Efterhånden blev social tillid en nødvendighed, fordi det ikke længere var muligt at kende alle de mennesker, man var nødt til at omgås for at klare sig i dagligdagen.

Dette var helt afgørende nyt i forhold til 'de gode gamle dage' før landbrugsrevolutionen, hvor mennesker sjældent bevægede sig uden for deres bopladser, og der typisk var stor skepsis over for fremmede. Overskudsproduktionen gav nu grundlag for handel over afstand som handel mellem forskellige byer og lande. En tredje tillidstype, der også udvikles over tid i moderne samfund, er tillid til formelle institutioner såsom domstole, politi, regering og bureaukrati.

I det efterfølgende vil jeg udelukkende koncentrere mig om *social tillid* og se bort fra *individuel tillid*. Det er der to grunde til. For det første er problemet med individuel tillid, at denne tillidstype kan have negative effekter på den økonomiske vækst og velfærd. F.eks. er grupperinger som mafiaen, terrororganisationer og andre kriminelle organisationer bygget på individuel tillid. I disse grupper satser man på, at personer, man konkret kender, undlader at

sladre til politiet eller konkurrerende kriminelle grupper. I praksis er det yderst vanskeligt at beregne det samlede samfundsmæssige tab i økonomisk vækst og velfærd fra kriminelle organisationers aktiviteter ('Hells Angels-problemet') og sætte dette tab i forhold til gevinsten i vækst og velfærd fra aktiviteter i andre sammenslutninger, organisationer og foreninger (f.eks. sportsklubber). Dette måleproblem er den første begrundelse for ikke at medtage individuel tillid her. For det andet er social tillid særlig interessant i forbindelse med den skandinaviske velfærdsstat, som jo vedrører omfordeling af skatte kroner mellem fremmede snarere end mellem folk med indbyrdes, individuelle tillidsforhold. Denne omfordeling fra de 'heldige' til de 'uheldige' kan ses som en kollektiv forsikringsordning. F.eks. overføres penge fra raske til syge, og social tillid er således en vigtig del af folks hverdag i velfærdsstaten.

Så når jeg i det efterfølgende taler om tillid, refereres der til social tillid. Mere præcist kan tillid defineres som en forventning om, at en given norm respekteres. Social tillid afviger altså her grundlæggende fra individuel tillid, fordi tilliden bliver udvidet til at omfatte mennesker, som den tillidsfulde part ikke har direkte information om. Social tillid til fremmede bliver typisk målt gennem et helt enkelt spørgsmål om, hvorvidt en person mener, at man kan stole på de fleste mennesker. Tillid siger noget om, hvordan mennesker vurderer risikoen for at blive snydt og dermed blive påført et tab. Dermed kan social tillid også sige noget om evnen til at samarbejde. Jo mindre du vurderer risikoen for, at du bliver snydt, til at være, jo

nemmere er det at samarbejde med en fremmed eller en institution, du ikke har fuld information om.

Social tillid handler således om evnen til at samarbejde i grupper om fælles mål. Som den amerikanske politolog Elinor Ostrom, der modtog Nobelprisen i 2009, skriver, bygger dette frivillige samarbejde på *selvhåndhævelse* og etablerer dermed en uformel institution uden nedskrevne regler. Modsætninger hertil er tvunget samarbejde, der håndhæves af en myndighed i overensstemmelse med formelle nedskrevne regler.

Selvhåndhævelsen bygger i hvert fald delvis på sociale sanktioner. En social sanktion kan defineres som nogle menneskers straf eller belønning for at udføre en bestemt handling – men ikke straf i retssystemet eller belønning fra staten. Den skotske økonom Adam Smith blev berømt for at være den samfundsforsker, der så mulighederne i at lade folk forfølge deres egne interesser på markedet, men han havde i virkeligheden også et godt blik for andre forhold mellem mennesker og deres økonomiske betydning. Smith, liberalismens fader og idémanden bag markedets usynlige hånd, observerede allerede i 1766, ti år før hans berømte bog om nationernes velstand, hvordan graden af social tillid til andre mennesker varierer mellem lande. Han konkluderede, at hollænderne var mest til at stole på. I Holland var et ord et ord, og der var kun lille risiko for at blive snydt. Hollænderne scorer den dag i dag højt på tillidshitlisten. De topper dog ikke oversigten. Det gør et lille folkefærd på en halvø og en række småøer lidt længere mod nord.

TILLIDS-HITLISTEN

Social tillid kan måles som den procentdel af befolkningen, der svarer ja, når de bliver spurgt, om de mener, man kan stole på de fleste andre mennesker. Vi ved nu, hvordan Danmark placerer sig i forhold til en række andre lande angående social tillid, fordi vi har stillet dette spørgsmål i vores eget forskningsprojekt (SoCap) fra 2005. Her kombinerer vi svarene med resultaterne fra de internationale værdiundersøgelser (World Values Surveys). Disse undersøgelser giver os 86 lande over hele verden, som vi kan sammenligne.

Resultatet er slående. Danskerne er verdens mest tillidsfulde folk: Mere end tre ud af fire (78 procent) stoler på de fleste andre mennesker. I øvrigt skiller de fire nordiske velfærdsstater (Danmark, Norge, Sverige og Finland) sig ud i toppen med mere social tillid end alle øvrige lande.

I førergruppen finder vi andre vesteuropæiske lande sammen med New Zealand, Canada og Australien efterfulgt af forskellige asiatiske, østeuropæiske, afrikanske og sydamerikanske lande. Brasilien, Filippinerne, Costa Rica og Uganda ligger lavest med en score på under 10 procent. I det lavest rangerende land, Brasilien, stoler kun én ud af 20 på de fleste andre mennesker.

Gennemsnittet for alle 86 lande er, at cirka én ud af fire stoler på andre. Det stemmer overens med Christian Albrekt Larsens undersøgelser, der viser, at det almindelige tillidsniveau ligger på omkring de 25 procent. Mest bemærkelsesværdigt er det, at Frankrig og Portugal scorer under gennemsnittet og ligger særdeles lavt sammenlignet

med deres naboer. Holland ligger på en femteplads, så Adam Smiths bemærkning fra 1766 om, at de fleste hollændere holder ord, ser altså ud til stadig at gælde.

Spørger vi folk, om de stoler på fire vigtige formelle institutioner i samfundet (regering, retsvæsen, politi og administration) scorer Danmark atter højest. 84 procent af danskerne svarer 'ja' vedrørende tillid til institutioner, mens Ecuador her ligger lavest med 10 procent ja-svar. I Ecuador stoler 9 ud af 10 personer altså ikke på institutionerne – et tankevækkende resultat for regeringen dér! Hvis folk ikke stoler på institutionerne, er det sværere at få dem til at følge landets love og indkræve skatter. Folk ved, at lovene ikke er til for deres, men for magtelitens skyld, og at skatteindtægterne forsvinder ned i de forkerte lommer. **I Ecuador er du for eksempel et fjols, hvis du betaler skat. For det gør naboer ikke.** Et andet eksempel kunne være den nuværende gældskrise i Grækenland.

Danmark har altså, sammen med de øvrige skandinaviske lande, mest social tillid i verden. Høj social tillid afspejler, at risikoen for at blive snydt af en gratist vurderes som lav, og det fremmer det uformelle samarbejde.

Vi er med andre ord så heldige *endnu* at leve i tillids-samfundet Danmark. Med endnu mener jeg, at det ikke skyldes en naturlov, at vi gør det. Det skyldes derimod, en at vi dag for dag vedbliver at være *tillidsværdige* over for hinanden. Mens danskerne har verdensrekord i tillid til andre mennesker, scorer f.eks. Sydafrika bundkarakterer i de internationale målinger. Sydafrika lå i starten af 1980'erne på 30 procent, men faldt i de følgende 20 år til et niveau på 11,8 procent i 2000.

HUMLEBIEN

Den økonomiske og sociale succes i Danmark så i mange år ud til at benægte de økonomiske love – hvilket jo var baggrunden for Washington-økonomernes insisterende spørgsmål til mig. Det var lidt som med humlebien, der i mange år syntes at trodse tyngdeloven: Ud fra den viden, biologer havde om humlebiens vægt, vinger og bevægelse, kunne de konkludere, at den ikke kunne flyve – den havde ikke opdrift nok. Det vidste humlebien heldigvis ikke, og den klarede det jo meget godt – også før biologerne blev klogere.

Danmark har i efterkrigstiden konstant befundet sig blandt de rigeste lande i verden – trods beherskede naturressourcer, et moderat uddannelsesniveau og et system af høje skatter og massive overførselsindkomster, der ikke ligefrem opfordrer til en storslået arbejdsindsats. I vid udstrækning tilskyndes danskerne nærmere til at nyde frem for at yde. Faktisk ville det for mange bedre kunne betale sig at være 'gratister' og modtage den alenlange række af velfærdsydelser uden at betale skat. Som Leo Mathisen udtrykker 'gratist'-problemet i sangen "Take it easy, boy, boy": "Let the others do the hard work for you." Sådan kunne de fleste danskere tænke – og handle.

Mange mennesker kunne jo reelt uden den store risiko lade de andre betale skat, mens de selv arbejdede sort og

modtog velfærdsydelser. Eller i det mindre perspektiv: Hvorfor ikke opnå den lille fordel ved at smide affald på gaden og lade andre rydde op efter sig? Forleden dag kom jeg cyklende op ad Ringgaden her i Aarhus. En bus holder ind til siden, og en smuk blondine stiger ned på cykelstien foran mig. Hun tygger tyggegummi og spytter det, overraskende nok, ud på fortovet ca. ½ meter fra den dertil opstillede skraldespand. Hun sparer selv besværet med at træde et enkelt skridt hen til affaldsspanden, men andre vil måske jukke i hendes tyggegummi og skal rydde op efter hende.

Men læg nu mærke til, hvad jeg har skrevet ovenfor om tyggegummiblondinens egoisme: ”overraskende nok”, skrev jeg, og du studsede sikkert *ikke* og tænkte: ”Det er da ikke overraskende, hvorfor pokker skulle hun gå et ekstra skridt; det er jo ikke hende selv, der kommer til at jukke i det”. Der er lige præcis tale om en undtagelse, som overrasker. Ligesom det at overlade det hårde arbejde til andre heldigvis endnu ikke er sket i større omfang i Danmark.

De fleste er ’hverdagens helte’, som troligt passer deres arbejde, får ting til at lykkes i samarbejde med andre, betaler skat og går et ekstra skridt for at spytte deres tyggegummi i skraldespanden.

Danmark har i et halvt århundrede været økonomisk flyvende – men det har været rigtig svært for økonomerne at forklare, hvordan det kunne lade sig gøre. Måske ved vi det nu. **Tillid er Danmarks usynlige brændstof, der giver ekstra opdrift.**

Økonomerne har regnet ud, at fysisk kapital (produktionsapparat og infrastruktur) er forklaringen på en fjerdedel af vores rigdom, mens human kapital (uddannelsesniveau og innovation) udgør halvdelen af vores rigdom. Den sidste fjerdedel af et lands rigdom har økonomerne indtil for nylig været ude af stand til at forklare. Tilliden har manglet. Den giver mange fordele.

Når det ikke er nødvendigt at skrive alting ned, sparer borgerne og samfundet megen tid og meget bøvl. Hvis andre generelt er til at stole på og opfører sig ordentligt, så sparer borgerne en masse udgifter, f.eks. til advokater eller private hære, der skal hente de penge hjem, som køberen pludselig nægter at sende. I Danmark ser vi kun sjældent bevæbnede vagter foran dagligvarebutikkerne og bankerne som i andre, mindre tillidsfulde lande.

Danskerne sparer hvert år mange penge, fordi vi kører relativt færre retssager, end man gør i andre lande. Foruden sådanne sparede ressourcer til f.eks. advokater og retssystemet sparer vi også penge på tyverialarmer og anden sikkerhed. Med Lev Trotskijs ord: "Kontrol udøves bedst med en pistol i hånden." Vi kan bruge pengene bedre end lavtillidslandene, fordi vi ikke behøver at bruge dem på kontrolforanstaltninger. Sådanne ressourcebesparelser giver simpelthen en international konkurrencefordel i forhold til lande med omfattende snyd, hvor folk hele tiden skal bruge tid og penge på at gardere sig mod at blive taget ved næsen.

Danskernes tillid kan ses som en enestående ressource for virksomheder og borgere. Danske virksomheder har

således ry for at være gode til at samarbejde uden omfattende og dermed dyre formelle kontrakter. Ofte når de til enighed via mundtlige aftaler, og så får de endda den sidegevinst, at den mundtlige og tillidsfulde kommunikation undervejs forebygger eventuelle misforståelser.

Jeg er selv lidt vild med dette interview med en virksomhedsleder på en maskinfabrik et sted i Jylland. Så enkelt og beskedent kan det siges:

”Vi bruger ikke kontrakter over for vores kunder. Sommetider brænder vi fingrene. Der er nogen, der lige pludselig er væk. Og vi står med et lager. Men om igen, så nogle gange, så vinder vi osse lidt på, at vi øh ... at vi producerer lidt ekstra nogle gange. Så kan vi tage nogle hurtige ordrer. Og hvis de har glemt at bestille og sådan noget ... så ... nej! Og vi var engang inde og forhandle med en mølleproducent, hvor du sku’ jo skrive under på, og have advokat, jeg ved æ. Det har vi slet, slet æ øh ... det har vi æ tid og lyst til at gå ind i et sådan samarbejde, fordi det ... Hvis man æ kan, kan tale sig til rette, og ... holde dit ord, så øh ... plus vi æ får en masse på papir osse. Det fordyrer det kun, og besværliggør det kun, og vi ska’ ha’ advokater med indover for at producere noget. Altså, vi er jo ingen papirfabrik, vi er en maskinfabrik. Så det bruger vi æ energi på.”

Det virker overbevisende, at denne mand sparer mange udgifter ved at drive maskinfabrik på den måde, han gør, snarere end papirnusseri. Skulle han modsat dyrke regelrytteri og kontrakter, skulle han desuden have en del hjælp til det. Hvis tilliden havde været lille, og det havde

været nødvendigt med kontrakter, ville fabrikkens konkurrenceevne blive svækket, fordi mange ”regelfræsere” nu skulle med på lønningslisten.

Kender I for øvrigt vittigheden om manden, der går hen til en advokat for at spørge om råd? ”Hvad koster det at gå til advokat?” spørger manden først. ”1000 kroner per spørgsmål,” svarer advokaten. ”Nå, er det ikke lidt dyrt,” siger manden så og tager sig til hovedet. ”Nej, det synes jeg ikke,” lyder svaret. ”Og,” fortsætter advokaten, ”hvad er så Deres tredje spørgsmål?”

Hvis tilliden i samfundet forsvinder, bliver tingene mindre smidige og mere besværlige. Der kommer flere advokatsalærer, flere anklager og retssager baseret på mistro. I et sådant samfund er retssystemet endda ikke engang din garanti for retfærdighed, fordi modparten kan have bestukket dommeren.

Samtidig er det ikke de dygtigste, som kommer ind på universiteterne, fordi de kan have bestukket sig til bedre eksamenspapirer – og det giver selvfølgelig fra en samfundsmæssig synsvinkel en dårlig udnyttelse af ressourcerne.

Måske tillid også kan afbøde chok i økonomien? Lande med større social tillid ser ud til at være bedre rustet til at håndtere en finanskriser som den nuværende.

En mulig forklaring på, at folk strømmede til bankerne for at hæve deres penge under den globale finanskriser, kunne være den manglende buffer af social tillid. Den gennemsnitlige verdensborger stoler her langt mindre på andre end den gennemsnitlige borger i Norden. På den

baggrund breder der sig lettere en angst for, at alle andre vil gå i panik og styrte hen i banken for at få deres indestående ud. Det gælder jo om ikke at være den sidste, for så er alle pengene væk. Sådanne reaktioner kan synes irrationelle, når husstande og virksomheder og de fleste banker befinder sig i en forholdsvis sund økonomisk position, og det er selvsagt et uhensigtsmæssigt handlingsmønster set fra helhedens perspektiv. Problemet er, at hvis man har grund til at frygte det værste fra andre – her økonomisk panik – kan det jo faktisk være det eneste rigtige at handle med skyklapper på og sikre sig selv her og nu. Den negative spiral blev sat i gang under finanskrisen mange steder. Befolkningen (inklusive de finansielle rådgivere) blev nervøse, og den generelle tillid til banker, politikere, virksomheder og kunder var faldende.

Resultatet af en sådan mistillid er, at befolkningen skærer voldsomt ned på forbrug og investeringer i et forsøg på at beskytte deres formue, hvilket kun lægger endnu mere pres på virksomhederne og optrapper frygten for arbejdsløshed. Et lavt tillidsniveau får måske de finansielle rådgivere til at skære voldsomt ned på lånemulighederne, hvilket resulterer i en fastfrysning af kreditmarkederne og en yderligere forværring af krisen.

Den sociale tillid er vigtig, fordi den kan hjælpe med at bringe en finanskriser ned på et mere acceptabelt niveau. Man kan trække på den sociale tillid, når et land gennemgår en alvorlig økonomisk krise. I et samfund med lav tillid er man derimod forholdsvis varsom med f.eks. at stole på råd fra dem, der arbejder i den finansielle sektor. Når der

ikke er social tillid, er det mere sandsynligt, at et økonomisk chok fører til, at befolkningen bliver til Robinson Crusoe og glemmer alt om samarbejde og social ansvarlighed. Manglende samarbejde forværrer kun situationen. Det underliggende problem ved en tiltagende finanskriser er måske ikke blot de udfordringer, som banker og børsmarkeder står over for, men også et relativt lavt tillidsniveau i befolkningen.

Det høje niveau af social tillid i Norden indikerer, at befolkningen i de nordiske lande er mindre tilbøjelige til at gå i panik under en krise og f.eks. styrte hen i banken og hæve deres indestående, ganske enkelt fordi de generelt er mindre mistroiske og har større tiltro til, at andre heller ikke går i panik. Det er altså rigtig smart for samfundet, at de fleste danskere følger Leo Mathisens opfordring under en finanskriser og husker at "Take it easy, boy, boy," mens de ikke er med på at "let the others do the hard work for you".

TILLIDENS RØDDER

Tillid opstår ikke ud af det blå. Det gør ideen om tillid som en vigtig brik til forståelsen af økonomisk udvikling heller ikke. Siden økonomisk vækstteori blev grundlagt efter 2. Verdenskrig, er der i samfundsvidenskaberne sket en bevægelse mod anerkendelse af uformelle institutioners betydning for økonomisk vækst – og tillid er netop en sådan 'uformel institution'.

Perioden kan inddeles i tre hovedfaser. I den første, fra ca. 1945-1980, sås staten som 'god'. Statslige institutioner blev betragtet som kompetente og velfungerende, og de brugte borgernes penge optimalt ved at tilvejebringe en række såkaldte kollektive goder (veje, sygehuse, retssystem osv.). Disse tidlige forfattere så derfor omfattende statslige indgreb i markedsøkonomien og produktionsprocesserne som noget positivt i forhold til økonomisk vækst. Samtidig var der efter den bitre økonomiske krise i mellemkrigsårene udbredt pessimisme med hensyn til markedets evne til at skabe økonomisk vækst. Hele EU-systemet udspringer af denne tankegang med sin lovgivningsmæssige forankring i Kommissionen. EU's ophavsmand, den franske bureaukrat Jean Monnet, foreslog, at Kommissionen (altså bureaukratiet) skulle have retten til at initiere lovgivningen snarere end et parlament. På den måde skulle oplyste og

velmenende bureaukrater sikre et fredeligt og rigt Europa. Siden da har Parlamentet fået gradvist mere magt, men magtens centrum og retten til at bestemme, hvad der skal lovgives om, og hvad der ikke skal lovgives om, ligger stadig hos Kommissionen.

Den anden fase, fra ca. 1980-1990, kom som reaktion mod venstreorienterede intellektuelle fra 1970'erne, og staten opfattes nu som 'ond.' Statslige institutioner ses som en klods om benet på markedet, fordi de favoriserer snævre interessegrupper, politikere og bureaukrater. Med andre ord var synspunktet nu, at statslige institutioner handler ud fra snævre egeninteresser og bruger pengene selv i stedet for at fremme kollektive goder, der kommer hele samfundet til gavn. Det vil sige, at politikere og bureaukrater kun tænker på sig selv og glemmer at tjene hele samfundet. Når staten bliver for stor, og pengene havner i de forkerte lommer, så bremses den økonomiske vækst. Trenden i denne 'neoklassiske modrevolution' var derfor privatisering og minimalstat. De konservative regeringer i USA (Ronald Reagan) og Storbritannien (Margaret Thatcher) var i særlig grad stærke fortalere for øget brug af markedskræfterne. Præsident Reagan sagde for eksempel, at staten ikke er løsningen på problemet, men at staten er problemet. Succesfulde eksempler på denne strategi er for eksempel New Zealand og de tre asiatiske tigre (Sydkorea, Taiwan og Singapore). Man kan altså ikke sige, at tankgangen viste sig at være forkert. Der var bare en hel del udviklinger, den dårligt kunne forklare. Blandt andet den skandinaviske økonomiske succes.

I den tredje fase af moderne vækstteori, dvs. siden ca. 1990, er institutionerne kommet i fokus. Mange forfattere har her søgt at sammenligne *kvaliteten* af disse institutioner ved at se på staternes evne til at tilvejebringe kollektive goder. Nu er spørgsmålet ikke, om det offentlige per definition er ondt eller godt. Spørgsmålet er i stedet, om de statslige institutioner i forskellige lande har været i stand til at fremsætte og gennemføre 'gode' politikker, der øger den økonomiske vækst uafhængigt af særinteresser og korrupsion. Præsident Barack Obama formulerede den nye synsvinkel krystalklart i januar 2009, hvor han sagde, at spørgsmålet, vi stiller i dag, ikke er, om staten er for stor eller for lille, men om den fungerer. Den amerikanske økonom Mancur Olson, som jo inspirerede mig til hele denne forskning i tillid, konkluderer ligeledes, at hovedforklaringen på, hvorfor nogle lande er rige, mens andre er fattige, er forskelle i kvaliteten af landenes institutioner og de deraf afledte økonomiske politikker.

Det nyeste skridt inden for vækstteori er drejningen fra de formelle institutioner til de uformelle – dvs. værdier, normer og forhold mellem mennesker.

Social tillid er måske netop den 'manglende brik' i økonomisk vækstteori. Formodningen nu er derfor, at social tillid kan være en ny produktionsfaktor, som bør føjes til de to konventionelle produktionsfaktorer i økonomisk vækstteori, nemlig menneskelig (human) og fysisk kapital. Der kan med andre ord også tales om institutionel konkurrenceevne baseret på uformelle spilleregler.

Forleden tabte jeg min pung i Billund Lufthavn. Men

den blev ikke stjålet. Tværtimod blev den pænt indleveret med indhold (ca. 3000 kr. samt pas, visa osv.) til lufthavnspersonalet, og jeg blev kaldt op over højtalerne. Da jeg fik pungen tilbage med et smil, var den anonyme finder allerede forsvundet igen. Det fik mig til at tænke på sagnet om kong Frode Fredegod. For mere end 1500 år siden lagde han sin guldring frit og ubeskyttet på hærvejen nord for Jelling i tillid til, at ingen ville stjæle den. Længe efter vendte han tilbage, og guldringen lå der endnu.

Denne historie er et sagn, og min oplevelse i Billund Lufthavn er et enkeltstående eksempel. Alligevel er historierne ikke helt tilfældige. Der er foretaget flere internationale eksperimenter, hvor punge med indhold er blevet smidt på hovedstrøg rundt omkring over hele verden. De viser netop, at flest punge med indhold bliver leveret tilbage i Skandinavien – og allerflest i Danmark og Norge. Undersøgelserne viser, at man rent faktisk kan have tillid til folk i Skandinavien. Men de viser også, at folk har tillid til myndighederne. Hvis politiet stak moneterne i lommerne selv og smed de fundne punge i skraldespanden, ville der jo ikke være den store pointe i at indlevere dem.

Et andet eksempel på exceptionel tillid er de såkaldte selvbetjente hytter i Norge. Den norske turistforening (DNT) kører her et system baseret på tillid, eftersom der ikke er personale på hytterne. Til gengæld er de rigt udstyret med mad, der er frit tilgængelig for alle, der har en nøgle, dvs. for de mere end 220.000 nuværende medlemmer. Maden betaler man så for ved at lægge en seddel med oplysninger om, hvad man har taget, og på hvilken konto

DNT kan trække pengene. Det system ville være utænkeligt i langt størsteparten af verdens lande.

Tag også noget så banalt som salg af grøntsager og andre landbrugsprodukter (m.m.) langs de danske veje. De fleste steder ligger varerne frit fremme hele dagen, og forbipasserende købere skal så lægge penge i en cigarkasse eller lignende. Der er ingen ekspedient, og systemet er ekstremt effektivt – når det fungerer. Hvem som helst kan snuppe både varer og penge, og en brasilianer eller sydafrikaner ville nok mene, at bondemanden/ gartneren udviser en usædvanlig, ja måske direkte tåbelig, grad af tillid til sine medmennesker.

Tillid hersker også, når nogen spørger om vej – naturligvis regner man i Danmark med, at man får et korrekt svar, og ikke, som i nogle lande, et bevidst forkert svar.

Belønningen til den enkelte borger for at udvise tillidsfuld adfærd er formentlig mere lykke. Man får det godt af det! At udvise og modtage tillid er rart, på samme måde som det ikke er rart at blive beskyldt for snyd. Og **samarbejde gør dig lidt høj**. Som blandt andet Andreas Roepstorff og Michael Bang Petersen har været inde på, udskiller hjernen et stof, oxytocin, når vi samarbejder, og det giver en følelse af velvære. Det er også det, man kender fra folks frivillige arbejde. Disse neurobiologiske forskningsresultater er dog i sin vorden og særdeles omdiskuterede. Ud over at være verdensmestre i tillid i Danmark, er vi faktisk også verdensmestre i lykke. Men det er en lidt anden historie – til en anden tænkepause.

Hvordan tillid rent faktisk bliver til i et samfund, ved vi

ikke nok om endnu. I det hele taget er tillid som forskningsområde meget nyt, og vi kan vel kun se toppen af isbjerget. Men emnet er vigtigt. Hvis social tillid virkelig er løsningen på den skandinaviske gåde, så gælder det om at finde ud af, hvor dette råstof stammer fra. Næste skridt er derfor at påbegynde en omfattende indsamling af historiske data, som kan bane vejen for sammenligninger af social tillid såvel inden for Skandinavien som mellem andre lande. Nye indsigter vil kunne bruges til at optimere mængden af tillid i samfundet, så den sociale tillid ikke nedbrydes over tid, men snarere fastholdes og styrkes.

Et vigtigt skridt er at afdække rødderne til det danske guld, dvs. vores enestående beholdning af social tillid, som givetvis får samfundet og økonomien til at glide lettere end i andre lande og desuden gør Danmark til et bedre sted at bo.

Indtil videre er der givet mange bud på, hvor tillid stammer fra. Nedenfor tager vi fat på tre af de vigtigste hovedforklaringer, nemlig velfærdsstaten, kulturarv og politisk stabilitet. Årsagsretningen er fortsat det store åbne spørgsmål i litteraturen. Er det velfærdsstatens institutioner, som skaber social tillid, eller muliggør en allerede tilstedeværende beholdning af social tillid velfærdsstatens overlevelse? Eller er der tale om en eller anden form for vekselvirkning mellem tillid i et samfund og velfærdsstaten?

KORRUPTION KORRUMPERER

En første forklaring kunne være, at en ikke-korrupt

velfærdsstat tilvejebringer fælles goder og via uddannelse, omfordeling og lighed skaber tillid. Her kan man f.eks. forestille sig, at lighed giver færre sociale konflikter og mindsker risikoen for at blive overfaldet på gaden – som f.eks. i Sydafrika, hvor fattige røvere har alt at vinde og intet at tabe.

Velfungerende offentlige institutioner, hvor korrupsion og lovovertrædelser holdes nede, samtidig med at høj uddannelse giver en bedre forståelse for samfundsforhold, er givetvis også med til at skabe de rigtige rammer omkring yderligere opbygning af tillid i velfærdssamfundet.

Det er f.eks. vigtigt, at den rigtige part vinder i en handelstvist, f.eks. vedrørende en købskontrakt. Hvis snyderen kan bestikke dommeren og dermed få medhold, bliver udfaldet af fremtidige retskendelser uforudsigelige, og dermed bliver det vanskeligere for handlende at opbygge social tillid, fordi de nu tvinges til at sikre sig mod snyd – også selvom der foreligger en skriftlig kontrakt. Den svenske politolog Bo Rothstein er en af fortalere for denne ”institutions matter”-tilgang. Han argumenterer for, at kvaliteten af velfærdsinstitutionerne er hovedforklaringen på, hvor meget social tillid der er i et samfund. Hans hovedkonklusion er, at jo mindre korrupte og upartiske statsinstitutioner, jo mere social tillid vil man få. Det giver ingen mening at stole på ”de fleste mennesker”, hvis de generelt er kendte for at bestikke, true, snyde eller begå mord, uden at ordensmagten griber ind.

Sydamerikanske og afrikanske lande med lav tillid er således præget af høj korrupsion og dårligt fungerende

myndigheder, mens de nordiske lande har lav korruption.

Danmark er ifølge internationale undersøgelser verdens mindst korrupte land – igen med de andre skandinaviske lande på de følgende pladser. Og det er en stor fordel, når udenlandske virksomheder skal vælge, hvor de vil gå ind. Ud over den mulige sidegevinst i form af højere tillid giver det flere udenlandske virksomheder lyst til at investere og drive forretning i Danmark. Forudsigelighed og stabilitet og fravær af ekstraomkostninger til korruption betyder, at de bedste virksomheder får ordrer og tilladelser, og ikke dem, der har bestukket embedsmænd. Det fremmer den gode konkurrence og effektive virksomheder, som bidrager til økonomisk vækst.

En kollega fortalte mig engang om sin ferie i Amman, Jordan. Han skulle besøge nogle bekendte og kørte derfor langsomt gennem Ammans trafikerede gader. Pludselig kaster en gammel mand sig ud foran bilen. Min kollega bremses brat og rammer ikke den gamle mand. Alligevel bliver gamlingen liggende og vrider sig højt jamrende på gaden, som om han er blevet alvorligt påkørt. Politiet ankommer hurtigt og smider chaufføren i fængsel under stort postyr. Efter tre dages ufrivilligt ophold i et uhumsk jordansk fængsel bliver han stillet for en dommer og dømt til at betale erstatning til den gamle mand. Efter at have betalt og være kommet på fri fod igen, får min kollega at vide fra sine bekendte, at den gamle mand lever af at kaste sig ud foran turisternes biler, hvorefter han deler i porten med politiet og dommeren.

Når de forkerte personer favoriseres i samfundet, vil

borgerne gradvist miste tilliden til statsmagten, som det for nylig er sket i Nordafrika, hvor magteliterne presses pga. folkelige protester. Tag også andre nutidige lavtil-lidslande som f.eks. Zimbabwe, Afghanistan, Somalia eller Irak, hvor diverse klaner baseret på slægt, religion eller politisk ståsted til stadighed bekæmper hinanden med katastrofale følger for hele samfundet.

I et land som Irak har mistillid, korruption og vold tydeligvis dybe rødder. Irakeren Fuad Suleiman har berettet følgende om sit liv i Irak før den amerikanske invasion: ”Korruption var udbredt i regeringskredse. Korruption er ingen sjældenhed i regeringer i udviklingslande og endog ikke så sjælden i visse ledende udviklede samfund, men i det stærkt kontrollerede Irak fandtes den i alle dele af samfundet. Jeg blev slået af den opløsning af sociale bånd, der fandt sted i hele samfundet. Irakere er blevet opdraget til at udspionere deres naboer, at mistro hinanden, at nære mistillid til enhver, der tilbyder en hjælpende hånd, og til at adlyde enhver, der har magten.”

Korrupte lande bliver således ramt dobbelt på pengepungen, fordi korruption ud over at mindske tilliden i et samfund også medfører, at pengene havner i de forkerte lommer. Og ofte tør journalister og andre i den offentlige debat ikke sætte fokus på problemet af frygt for repressalier eller for deres liv.

Anbefalingen er derfor, at for et land, som ønsker at opretholde og øge sin beholdning af social tillid, kunne det første skridt være at bevare og forbedre kvaliteten af dens institutioner ved at bekæmpe korruption effektivt.

Den lave korruption i Danmark er ikke bare godt for erhvervsklimaet, men kan også være godt for turismen, tilliden mellem danskerne internt og tilliden til Danmark set med udenlandske øjne. Den ringe grad af korruption er også en fordel for dansk effektivitet. Vi har et meritbaseret system, hvor man kan klatre op ad stigen, hvis man vil og er dygtig nok. Det er ikke sådan, at man nødvendigvis skal kende nogen for at komme frem. Så de medarbejdere, vi har, egner sig godt til de stillinger, de besidder. Og det giver os sammen med høj tillid en afgørende konkurrencefordel.

Danmark er på mange måder et mønstereksempel på, at mindre korruption og bedre institutioner kan skabe tillid og økonomisk vækst. Den udbredte korruption i Syd- og Østeuropa er derimod et eksempel på det diametralt modsatte, og det er netop i disse lande, EU kan anvende den danske model. Rangerer vi EU-landene i forhold til graden af korruption, får vi næsten samme mønster som for tillid. Korruptionen er mindst og tilliden størst i de nordiske velfærdsstater, og jo længere sydpå, vi bevæger os, jo større korruption og jo mindre tillid. Hvis tillid hænger sammen med korruption, er det derfor sandsynligt, at mindre korruption og bedre institutioner vil medføre mere tillid og økonomisk vækst efter dansk forbillede. Derfor er anbefalingen til politikerne, at EU sætter effektivt ind mod bekæmpelse af korruption – specielt i Sydeuropa og de nye østeuropæiske medlemslande – for på denne måde at realisere den dobbelte gevinst, der vil udmøntes som følge af mere tillid og mindre korruption.

Flere rapporter har vist, at Danmark er førende blandt EU-landene, når det gælder om at gennemføre reformer, der kan fremme økonomisk vækst og beskæftigelse. Ambitionen blandt europæiske økonomer er derfor at undersøge, hvordan den danske velfærdsmodel kan kopieres. Sverige og Østrig ligger også i top, mens for eksempel Italien og Polen ligger i bund. Lande i Syd- og Østeuropa, der kæmper mod korruption, har svært ved at komme ud af den dårlige spiral. Korruptionen øger udgifterne og gør investeringer usikre, og de bedste virksomheder taber kontrakter, hvilket giver ulige konkurrenceforhold. Da det ikke er dem, der leverer de bedste priser eller den højeste kvalitet, som får ordrerne, bliver den samlede effektivitet for et samfund ringere. Det er en stor hindring for økonomisk og social udvikling.

Den store variation i såvel indkomst som reformvilje udgør et problem i forhold til EU's målsætning om at blive verdens mest konkurrencedygtige økonomi og samtidig skabe større social sammenhængskraft. Andre internationale undersøgelser viser desuden, at vi scorer højest på de to dimensioner "venlighed og imødekommenhed over for andre" samt "åbenhed over for nye ideer og muligheder". EU som helhed vil altså i sine bestræbelser på at nå sin målsætning kunne drage fordel af Danmark og Skandinaviens erfaringer med velfungerende økonomier og social sammenhængskraft i de universelle velfærdsmodeller.

Velfungerende og ikke-korrupte institutioner er i så tilfælde vigtige forudsætninger for tillidsskabende samfund. Og der er noget, der tyder på, at det kan være svært at

eksportere sådanne institutioner til for eksempel udviklingslande med lav tillid. Det er den sørgelige nyhed. Men den gode nyhed kan være, at staten kan gøre noget ved at være et forbillede, fremhæve gode eksempler fra den nationale historie, bekæmpe korrupsion og i det hele taget bestræbe sig på at få folk til at opføre sig ordentligt og dermed fremme tillidsskabelsen nedefra og op i samfundet.

Sammenfattende peger både institutionel kvalitet og lige adgang til offentlige velfærdsydelser på en tilgang, hvor institutioner er væsentlige, og hvor årsagsretningen hovedsageligt løber fra den institutionelle indretning til social tillid. Men den kan også løbe den anden vej.

TILLID ER BØRNELÆRDOM

En anden forklaring er nemlig, at dannelsen af tillid er kulturelt bestemt og foregår langsomt over tid. Danmark, for eksempel, har således over tid opsamlet en stor beholdning af social tillid, som har dannet fundamentet for opbyggelsen og vedligeholdelsen af omfattende velfærdssystemer. De høje, allerede eksisterende tillidsniveauer har medført, at de fleste har bidraget, mens kun relativt få individer har kørt på frihjul.

Den amerikanske politolog Eric Uslaner er en glimrende repræsentant for de forfattere, som modsat Rothstein og andre argumenterer for, at årsagsretningen løber fra kulturelt bestemte tillidsnormer til dannelsen af velfærdstater, herunder også dannelsen af frivillige foreninger. Han refererer her undersøgelser, som viser, hvorledes social tillid indlæres hos børn på et tidligt tidspunkt i

opvæksten af forældre og skole, og at niveauet herefter er stabilt gennem resten af livet. Faktisk, hævder professor Uslaner, kan tillid overført fra forældrene spores tilbage til bedsteforældrene osv. Således kan immigranter bære social tillid med fra deres hjemland til deres nye lande. For eksempel kommer bedsteforældrene til de mest tillidsfulde personer i USA fra de nordiske lande. Hvis en persons familie stammer fra Danmark, Norge, Sverige eller Finland, vil vedkommende have ca. 10 procent mere social tillid end gennemsnittet for hele den amerikanske befolkning. Og det samme vil gøre sig gældende i de efterfølgende generationer.

Hvornår immigranterne er ankommet til USA, har ingen betydning for disse resultater. Dette tyder på, at tillidsniveauet i de nordiske lande har været stabilt og højt i mange, mange generationer. Social tillid har formodentlig dybe historiske rødder og overføres tidligt i livet til børn fra forældre og skole. Forskere som Christian Bjørnskov har her sandsynliggjort, at sådanne indlærte tillidsnormer stort set forbliver uændrede resten af livet, og at **tillid er særdeles stabil over tid**. Danske indvandrere i USA tager således deres høje tillidsniveau med i rygsækken og beholder den over generationer snarere end at falde ned på det amerikanske gennemsnitsniveau.

Skoler i Danmark er ifølge denne tankegang ikke bare steder, man lærer at regne og skrive, men også steder, hvor normer bliver overført. Man kan altså også tale om skoler, folkehøjskoler, efterskoler, aftenskoler osv. som steder,

hvor man får social træning. Og den er vigtig for tillid. Det får skolerne muligvis ikke nok ros for.

Kulturelt bestemt tillid i et samfund kan også skyldes religion. For eksempel kan den protestantiske etik hævdes at fremme hårdt arbejde, sparsommelighed og troværdighed med udsagn som ”du skal tjene dit brød i dit ansigts sved”. Nordeuropæiske lande, der er overvejende protestantiske, har således 28 procent mere social tillid end de katolske sydeuropæiske lande.

Indvandring til Danmark fra lavtillidslande er et andet interessant fænomen tillidsmæssigt. Hvad sker der med indvandreres tillid til mennesker, de ikke kender, når de flytter fra et land med lav tillid til et land med høj tillid?

Her tyder flere undersøgelser på, at der sker en delvis tilpasning af tillidsniveauet. For eksempel finder professor Peter Nannestad i sine spørgeskemaundersøgelser, at et ophold i Danmark hæver tillidsniveauet hos de fleste flygtninge/indvandrere i Danmark.

I Danmark er antallet af indvandrere fra ikke-vestlige lande steget fra 152.958 til 415.331 personer eller fra 3,0 til 7,7 procent af den samlede befolkning over to årtier (fra 1980 til 2001). Familiesammenførte udgjorde den største kategori indtil starten af 80'erne, hvor asylsøgere også fik en fremtrædende rolle. I dag er de seks største etniske grupper fra Tyrkiet, Eksjugoslavien, Irak, de palæstinensiske områder, Pakistan og Somalia. Arbejdsløsheden blandt indvandrere fra ikke-vestlige lande er tre gange højere end blandt indfødte danskere – selv efter længerevarende ophold. Integration via arbejdsmarkedet er generelt slået

fejl på grund af indvandrernes manglende uddannelse og kvalifikationer, diskrimination samt incitamentsproblemer som følge af velfærdsydelse.

Denne indvandring har resulteret i såkaldte ”parallel-samfund”, hvor visse indvandrere lever i deres egne områder og taler deres eget sprog isoleret fra resten af samfundet. Trods det forhold, at den skandinaviske velfærdsstat giver manglende incitament for mange indvandrere til at søge arbejde, fastholder alle større politiske partier i de nordiske lande, at velfærdsstaten skal videreføres i sin nuværende form. F.eks. var den tidligere borgerlige danske regering også grundlagt på et stærkt løfte om, at den ikke vil søge at mindske velfærdsstatens størrelse.

Situationen synes fastlåst. På den ene side ønsker vælgerne at bevare velfærdsstaten i sin nuværende form. Større reformer, som f.eks. lavere sociale ydelser, kan ikke komme på tale foreløbig. På den anden side synes den danske velfærdsstat ikke at fungere i forhold til det økonomiske pres, som indvandring vil resultere i, samt den mulige dannelse af parallelsamfund med arbejdsløshed, sociale problemer og kriminalitet.

Den politiske reaktion har umiddelbart været drastisk, eftersom de nordiske velfærdsstater nu bygger mure for at beskytte deres rigdom og institutioner mod risikoen for en invasion af fattige fra ikke-vestlige lande. Talrige og komplicerede regler for indvandring er nu etableret for at sikre velfærdsstatens overlevelse i sin nuværende form.

Den ovenstående historie lægger op til den konklusion, at indvandrere i Danmark er ”fremmedgjorte”, så de alene

stoler på deres egne etniske grupper og dermed ikke har generel tillid til danskere eller andre etniske grupper.

Men resultaterne fra professor Peter Nannestads undersøgelser peger snarere på tillid end mistillid i forhold til danskere. Tyrkere stoler f.eks. mere på danskere end på deres egen etniske gruppe. Det samme gør palæstinensere og eks-jugoslaver. Pakistanere stoler lidt mere på deres egen etniske gruppe. Hvad angår tillid til jøder og katolikker i Danmark, stoler tyrkere, pakistanere og jugoslaver næsten lige så meget på disse to grupper som på danskere i almindelighed.

Ligeledes finder Peter Thisted Dinesen i sin nye afhandling om emnet, som bygger på omfattende spørgeskemaundersøgelser, at ikke-vestlige indvandrere til dels tilpasser sig det højere tillidsniveau i de samfund, de er flyttet til. Forældrene holder i et vist omfang fast i den lavere tillid fra deres hjemland, men deres børn – uanset om de er første eller anden generation i landet – tilpasser sig i højere grad det danske tillidsniveau.

Så selvom vi kan observere fremvæksten af parallelsamfund i Danmark, peger disse undersøgelser på, at øget tillid blandt indvandrere i forhold til niveauet i deres hjemlande samt relativ høj tillid til danskere i forhold til deres egne etniske grupper kan udgøre et positivt og uudløst potentiale for et endnu mere frugtbart samarbejde fremover.

Resultatet her tyder altså på, at et ophold i Danmark giver en positiv tillidseffekt. Hvorfor er det sådan? Én forklaring kunne være, at da de fleste danskere er bærere

af høj social tillid, oplever indvandrere nu, at de sjældent bliver snydt, hverken i dagligdagen eller i forhold til ikke-korrumperte myndigheder.

Peter Thisted Dinesen finder i sine undersøgelser, at særligt erfaringer med retfærdige lærere i den danske skole spiller en afgørende rolle i forhold til at bryde den ”negative arv” af mistillid til andre mennesker blandt unge indvandrere. Erfaringer med danske lærere, som behandler alle ens uanset etnisk baggrund, bidrager til en generel opfattelse af danske samfundsinstitutioner som værende retfærdige over for alle, hvilket er en afgørende kilde til de unge indvandreres tilpasning til det høje danske tillidsniveau.

Tillid kan ifølge den amerikanske politolog Robert Putnam skabes via kontakt ansigt til ansigt i frivillige organisationer og små samfund, hvorefter denne ”individuelle” tillid spredes ud i samfundet som social tillid til de fleste andre mennesker. Professor Putnam mener, at grunden til det bratte fald i social tillid i USA er, at efterkrigsgenerationerne bruger deres fritid foran tv-skærmene snarere end på at mødes ansigt til ansigt i frivillige organisationer og skabe samt opretholde tillid her. Putnam opsummerer lakonisk fænomenet som en ”privatisering af fritiden”.

Vores måde at organisere os på i Danmark i frivillige foreninger er således også en faktor til forklaring af tillidsniveau. Karakteristisk for ’foreningsdanmark’ er jo, at: ”Når to danskere mødes, giver de hånd. Når tre danskere mødes, danner de en forening”. Eller som Poul Henningsen har sagt det: **”Danmark er en brugsforening.”**

Den danske andelsbevægelse, der tog fart fra midten af 1860'erne og frem, kan således være et af arnestederne for Danmarks sociale tillid. Som professorerne Peter Gundelach og Gunnar Lind Haase Svendsen har skrevet om flere steder, blev andelsbevægelserne etableret nedefra og op af lokale ildsjæle på landet; ildsjæle, der endog ofte deltog i flere andelsforeninger samtidig. På denne måde skabtes åbne, varige netværk, der var stærkt inkluderende og tillidsskabende. Denne organisationsform dannede senere modeller for andre andelsbevægelser såvel i Danmark som i udlandet, for eksempel mejerier, slagterier, korn- og foderstoffer til fryseboksforeninger, vandværker, elforsyning og vindmøller.

Selve tanken bag andelsbevægelsen var inspireret af nogle helt nye måder at organisere sig på i økonomisk henseende. I begyndelsen af 1800-tallet var Danmark præget af stor økonomisk ulighed. Ikke blot eskalerede fattigdomsproblemerne, især blandt det stigende antal husmænd. Også krigen mod England i forbindelse med Napoleonskrigene kostede dyrt. Som følge af disse udgifter fulgte høj inflation, der igen førte til alvorlige sociale kløfter i den danske befolkning. Ydermere blev den danske flåde på ydmygende vis kapret af englænderne i 1807. Dernæst, i 1813, blev Frankrig og dets sidste allierede, Danmark, så endelig besejret. Samme år gik Danmark statsbankerot, blandt andet med tabet af Norge i 1814 til følge. Omfattende fattigdom og manglende socialt sikkerhedsnet tvang simpelt hen bønderne til at opfinde deres eget forsikringsystem, og oprettelsen af en lang

række frivillige foreninger inden for det økonomiske område fulgte. For eksempel blev den første kreditforening oprettet i 1810 og herefter brandforsikrings- og kreaturforsikringsforeninger, sygekasser og landbosparekasser m.v. Her kunne bønder og deres valgte mænd nu mødes for at træffe bestemmelser om deres egne forhold.

Men andelstanken var også dominerende på det kulturelle område, i bevægelser af åndelig og politisk art såsom højskole-, friskole-, ungdoms- og forsamlingshusbevægelser og politiske partier. Dette blomstrende foreningsliv er levende beskrevet af bl.a. Lars Torpe. Danskernes frivillige organisering gør det således sværere at snyde hinanden, fordi man skal stå over for den anden allerede ugen efter i den frivillige forening. Det er en iagttagelse, der bekræftes af mange forskere inden for vores område, som fremhæver ansigt til ansigt-kontakt som en vigtig faktor i skabelsen af tillid til andre mennesker.

Alt i alt hævder den kulturelle forklaring på dannelsen af tillid, at vi står på skuldrene af vore forfædre. Det er vigtigt på denne historiske baggrund at reflektere over og forstå, hvordan en fælles forsikringsordning som ”velfærds-humbleien” netop kunne komme på vingerne i Danmark – og ikke i eksempelvis Burkina Faso, Irak, Brasilien eller USA. Også med henblik på at fremtidssikre den danske ”humlebi” og dens flyveevne.

TAK TIL VILDE VIKINGER

Endelig, for det tredje, kan Danmarks og de andre skandinaviske landes lange periode med relativt høj politisk

stabilitet være en hovedårsag til, at vi scorer så højt i målingerne af tillid til vores medmennesker.

Megen tillid skabes og/eller fastholdes selvfølgelig fra neden, som tilfældet kan være f.eks. i andelsbevægelser og sportsforeninger. Den nyeste forskning tyder på, at hvis man i en længere periode kan sikre gode, stabile og gennemsigtige demokratiske institutioner som f.eks. domstole, demokrati og ikke mindst en lav grad af korrupsion, så giver det den fornødne ro til, at tilliden kan vokse frem nedefra.

Vi har haft relativt fredelige forhold siden vikingetiden for 1000 år siden. Denne arbejdsro har givet os mulighed for langsomt at klatre op ad 'tillidsstigen' i modsætning til f.eks. Tyskland og Frankrig eller tidligere kommunistiske lande som Polen, Ungarn og Rumænien. Disse lande har oplevet de mest forfærdelige begivenheder, hvor de givetvis gang på gang er faldet ned fra tillidsstigen og har måttet starte forfra igen. **Vi har derimod været heldige geografisk set at leve i periferien af Europa og undgå ødelæggende krige og blodige revolutioner.**

Årsagen til, at Danmark i dag har meget social tillid, mens f.eks. Polen kun har lidt, kan således være, at den oprindelige beholdning af social tillid i Polen blev ødelagt af det kommunistiske regime på få år, fra og med magtovertagelsen i 1948. Social tillid kan i nogle situationer efter alt at dømme ødelægges i løbet af overraskende få år, hvorimod det sandsynligvis tager flere generationer at opbygge det. I Polen har man tilsyneladende endnu ikke fået opbygget en ny og større beholdning af social tillid si-

den kommunismens sammenbrud i 1989. De fleste studier sætter således tillidstabet fra kommunistisk diktatur til omkring 10 procentpoint. Dette tab varer ved indtil videre, da tilliden ikke har rykket sig i f.eks. Polen eller Østtyskland på trods af 20 års forening med Vesten og dermed adgang til bedre institutioner. **Tillid i Østeuropa er stadig en by i Rusland.**

Netop Ruslands historie er særdeles illustrativ. Gunnar Lind Haase Svendsen har gengivet to slående eksempler på mistillid. Først en samtale mellem den russiske forfatter Maxim Gorkij og en hemmelig politiagent omkring 1890. Agenten mistænker (med rette) Gorkij for at deltage i anti-zaristiske aktiviteter og forsøger at skræmme forfatteren på følgende måde med denne beskrivelse af det store ”edderkoppespind”:

”... et usynligt net [der] udgår som et mægtigt spindelvæv fra vor kejsers herres hjerte, fra majestæten, vor tsar, Alexander den Tredje – går videre, gennem vore herrer, ministrene, gennem hans høje excellence guvernøren og ned gennem alle rangklasserne, lige ned til mig, ja, til den laveste soldat. Dette net forener alle, omspinder alle, sammenfletter alle med sine usynlige, stærke masker og holder i evighed vort tsarrige uforgængeligt.”

For det andet giver forfatteren og dissidenten Vladimir Bukovskij i 1987 en uforglemmelig skildring af det mentale klima i efterkrigstidens Sovjet:

”[Sovjetmennesket er] forbløffet over utvungenheden hos vesterlændinge – ikke blot hvad angår tøj og adfærd, men også deres bevægelser og gestus. Det er disse udefinerlige egenskaber der gør, at en udlænding altid genkendes i Moskvas gader. Hvor har de det fra? Og pludselig melder svaret sig: Heureka! Det skyldes FRIHEDEN. Disse forbandede udlændinge har aldrig haft følelsen af, at der altid stod et eller andet usynligt bag dem, at statens gennemtrængende øje fulgte enhver af deres bevægelser. De kan ikke engang forestille sig, at nogen pludselig kunne nærme sig og truende spørge: ”Hvad foretager De Dem her?””

Tilbage i 1700-tallet, hvor den russiske zar og den danske konge, Frederik V, ifølge en berømt myte var ude at ride en tur i København sammen: Ængsteligt spørger zaren den danske konge, hvorfor der ikke er flere soldater til at passe på dem. **Kongens svar lyder, at han ikke behøver flere soldater, fordi folket passer på ham.** Og med god grund. Hidtil sidste kongemord i Danmark var det uopklarede mord på Erik Klipping i Finderup Lade år 1286.

Stabiliteten i de danske institutioner over tid kan da være én af forklaringerne på udviklingen af tillid og velfærdsinstitutioner, f.eks. den berømte ’danske model’ med høj grad af ’flexicurity’. Det offentligt finansierede sikkerhedsnet under lønmodtagerne i Danmark er et kollektivt forsikringssystem, der koster mange penge. Flexicurity-modellen går ud på, at arbejdsmarkedets parter – arbejdsgivere og arbejdstagere – forhandler sig på plads uden politisk indblanding. Det handler om, at parterne på

baggrund af høje offentlige velfærdsydelser har kunnet nå frem til en aftale, der gør det forholdsvis let for arbejdsgiverne at afskedige arbejdskraft, som der ikke længere er brug for. Professor Per Kongshøj Madsen siger, at hvis man vil have folk til at opgive nogle af deres tryghedsprivilegier, må man tilbyde noget andet i stedet. Det er kernen i flexicurity-strategier. Han plejer her at bruge billedet af en linedanser, der skal passere en dyb kløft. Hvis der er et sikkerhedsnet, tør han gå ud på linen, ellers ikke. Linedanseren er her den enkelte lønmodtager, der tør kaste sig ud i noget nyt. Men for samfundet som helhed er det lige så vigtigt, at den enkelte virksomhed tør gå på line, dvs. tør afprøve nye ideer og sætte projekter i gang. Det tør de i vid udstrækning i Danmark, fordi projekterne kan lukkes ned, hvis det ikke går. Det er sværere, hvis en lovgivning eller aftale gør det nærmest umuligt at afskedige arbejdstagere. Kongshøj Madsen mener, at det måske kun er i Danmark og i de andre nordiske lande, at befolkningerne er villige til at betale så høje skatter, som tilfældet er.

Den danske arbejdsmarkedsmodel kan hævdes at udspringe af en langsomt opbygget tillid mellem arbejdstagere og arbejdsgivere helt tilbage fra sidst i 1800-tallet. Det er en model, som i dag beundres i resten af Europa for at skabe vækst og stabilitet i det danske samfund. Tilliden til, at de fleste andre arbejdstagere også bidrager til den fælles kage, er sandsynligvis enestående i Danmark, og derfor kan det være vanskeligt at overføre den danske flexicurity-model til andre lande.

Generelt har Danmark haft en rolig udvikling med tid-

lig statsdannelse og sammenlignet med mange andre lande stor politisk stabilitet. Kilderne er dog mangelfulde, og det er svært at skaffe sig dokumentation herfor, men nogle data kunne tyde på det. Særligt bønderne efterspurgte i vikingetiden beskyttelse mod konkurrerende vikingebander. Disse 'omstrefjende banditter' plyndrede bønderne vilkårligt, og det bevirkede, at bønderne ikke turde investere. Skulle bønderne for eksempel så, når de ikke vidste, om de kunne høste? Bl.a. som resultat heraf sker der tidligt en statsdannelse i Danmark. De militært stærkeste vikingehøvdinge viste sig magtfulde og brutale nok til at monopolisere volden. En fredelig orden med veldefinerede ejendomsrettigheder blev derfor overraskende tilvejebragt af de tidligere omstrefjende banditter, som nu kunne tjene mere ved at slå sig ned, beskatte og blive konger. Vikingehøvdingene tilbød på denne måde beskyttelse, samtidig med at bønderne efterspurgte den. Nu blev det muligt at øge produktionen, fordi det ikke længere var tilladt bare at stjæle andres ejendom. Med stigende produktion blev både kongen og befolkningen rigere, hvilket igen gav grundlag for yderligere investeringer i infrastruktur og fremme af handel og sikkerhed. F.eks. sikringen af Hedeby som en af de største handelspladser i Nordeuropa eller sikringen af grænsen mod syd såsom udbygningen af Dannevirke.

Når vikingerne stævnede ud mod fremmede kyster for over tusind år siden, var det ikke kun for at rane og hærge. **Vikingerne var ikke bare sørøvere – de endte som statsbyggere, der monopoliserede volden i de lande, de slog sig ned i.** Man har muligvis i eftertiden undervurderet deres

betydning på dette område. De var med til at definere og håndhæve ejendomsretten, hvor de kom frem, og var dermed med til at skabe velstand og forudsigelighed, som igen kunne danne grobund for akkumulation af tillid over tid.

Udtrykket ”et ord er et ord” har således rødder tilbage til vikingetiden. Denne tillidsnorm hedder på islandsk ”orð skulu standa”, altså ”ord skal bestå [uændret i fremtiden]”. Udtrykkets betydning kan spores langt tilbage i nordisk historie. Den ældste skriftlige kilde, der bevidner denne talemådes (leveregels) eksistens, finder vi i den islandske lovbog Jónsbók fra 1281, hvor det hedder: ”Svo skal hvert orð vera sem mælt er”, dvs. sådan skal hvert ord være, som det er udtalt.

Forskning i tillid er et varmt emne – også internationalt – og udenlandske forskere har haft netop tillidsfulde lande som Danmark i kikkerten. Forskerne interesserer sig for, hvordan man kan opbygge institutioner, som disciplinerer folk og skaber rammerne for, at mennesker kan opbygge tillid til hinanden.

Vigtigt er også at forstå, hvordan social tillid kan forsvinde igen. Problemet opstår, hvis for mange begynder at snyde. Så bryder systemet sammen. Når flertallet begynder at snyde, så ophører vi med at få en gevinst ud af at stole på hinanden. I den forbindelse er det, som tidligere nævnt, interessant at se på for eksempel Danmark og Polens respektive udvikling. I sidste halvdel af 1800-tallet var andelsbevægelsen lige langt fremme i begge lande og velfungerende i begge. Men senere blev polakkerne ramt

af først russerne, så 2. verdenskrig og så russerne igen. Tilliden forsvandt ud af samfundet. Det gør den, når naboen pludselig bliver hentet og forsvinder. I dag er den danske sociale tillid jo på 78 procent, mens den i Polen ligger på 20.

TILLID ELLER TILSYN

Umiddelbart kan kontrol virke fristende, det at tage et fast greb om økonomien og skærpe kontrol og evaluering af samfundets øvrige institutioner. Men den strategi kan hurtigt give bagslag. Jo mere kontrol, borgerne udsættes for, jo mere overflødig synes den eksisterende beholdning af tillid i befolkningen.

Selvfølger er tillid og kontrol ikke nødvendigvis hinandens modsætninger – men det er et mix mellem tillid og kontrol, der skal til. F.eks. skaber – alt andet lige – øget overvågning af borgerne for at forhindre terrorhandlinger mere tryghed og social tillid, end hvis man bare lod stå til. Det samme gælder automatisk fartkontrol i trafikken. Sociale medier som Facebook er også en form for overvågningspraksis, men frivillig og ikke-hierarkisk. Som Anders Albrechtslund har været inde på, er sådanne ”teknologi-bårne fællesskaber” sociale aktiviteter, hvor der kommunikeres om stort og småt. Personlige informationer deles her med andre og ofte et større publikum end blot nære venner.

Men hvis Folketinget går for langt og overkontrollerer f.eks. kommunerne, der så igen holder deres institutioner i stram snor, så risikerer politikerne i virkeligheden at

sætte en af de vigtigste danske ressourcer over styr. Der er jo ingen grund til at have tillid, hvis alting alligevel bliver kontrolleret, og folk bliver behandlet, som om man ikke kan stole på dem. **100 procent kontrol betyder 0 procent tillid.** Måske man via kontrol kan tvinge et par af de dovne til at arbejde lidt mere, men til gengæld er risikoen, at mange af de flittige nu vil arbejde mindre, når de mødes med mistillid.

Unødig kontrol giver en overhængende fare for, at vi bortødsler det danske guld. For selvom øget kontrol på papiret kan se ud som en kvalitetssikring af den offentlige sektor og politikernes arbejde, kan det i sidste ende koste dyrt i mange tilfælde. Ikke alene i form af de ressourcer, myndighederne kaster efter unødige kontrolforanstaltninger, men også i forhold til den langsomme nedskrivning af danskernes unikke tillidsressource, som kontrollen sandsynligvis vil forårsage. Udnyttes tillidsressourcen derimod aktivt, vil det kunne ses på bundlinjen i såvel offentlige som private virksomheder og til syvende og sidst øge den økonomiske vækst i et land.

Danskerne er lige nu verdens mest tillidsfulde folkefærd. Men vi kan sagtens rasle nedad på barometret, hvis vi lader kontrolsamfundet råde. Skoleverdenen står ikke alene i overgangen fra tillid til tilsyn. Samme tendens gør sig gældende på sygehuse og plejehjem, i kommunale aktiveringsprojekter og hundrede andre steder i samfundet: Politikerne vil gerne have garanti for, at de mennesker, som modtager store summer af skatteborgernes penge, leverer den vare, de bliver betalt for. Alt efter temperament

kan dette betegnes negativt som ”kontrol” eller positivt som ”kvalitetssikring”. Hjemmehjælperen skal med en mini-computer registrere, hvor længe hun har været hos den ældre dame. Postbuddet dokumenterer med en scanner, at han har været hele ruten igennem. Rengøringsdamen noterer på et skema på toilettet, hvornår hun sidst har gjort rent.

Alt sammen eksempler på et samfund, der sikrer sig og kontrollerer, at ingen snyder eller bliver snydt. Men risikoen er, at sådanne tiltag kan være med til at undergrave tilliden i samfundet. Og så er det spild af ressourcer. Det kan være absurd at kontrollere verdens mest tillidsfulde befolkning på den måde. Man bør nøjes med at kontrollere, hvor der er grund til det: Sort arbejde, socialt bedrageri, i trafikken og andre områder, hvor der sker snyd, men hvor vi har tendens til at være tillidsfulde på den blåøjede, skandinaviske måde. **Men ellers er det som oftest dyrere for Tillidssamfundet Danmark at kontrollere end at stole på folk.**

Med andre ord: Hvis moderne mennesker har erstattet fortidens fritliggende guldring fra Frode Fredegods tid med brandsikre panserbokse til alle værdigenstande og erstattet den sorgløst ubeskyttede kong Frederik V med et overhoved midt i et større menageri af bodyguards og antiterrorlovgivning, så koster det kassen.

Her er det op til diskussion, hvorvidt tendenser i samfundet kan få den danske tillid til at visne: Politisvigt, bandekriminalitet, socialt bedrageri, politikere, der bliver grebet i at lyve, terrortrusler, mistillid mellem samfunds-

grupper og lignende kan øge usikkerheden i selv et stabilt samfund og være med til at underminere tilliden. Det er et vigtigt budskab, at vi ikke bør tage det høje niveau af social tillid for givet. Man kan hurtigt rasle ned ad tillidsbarometret. Som nævnt havde f.eks. Polen efter alt at dømme et stærkt og sundt civilsamfund med blomstrende folkelige bevægelser i det 19. århundrede og frem til 1948, men tilliden røg helt i bund efter kommunisternes indtog med tvang, kontrol og sikkerhedspoliti. Resultatet blev udbredt mistillid, hvor sikkerhedspolitiet voksede og voksede, og tilliden gik fløjten.

Men som jeg tidligere var inde på, findes der faktisk andre og mindre synlige og dramatiske trusler end en kommunistisk magtovertagelse: Alene det, at man øger kontrollen med borgerne og offentligt ansatte kan være med til at underminere tilliden – også selvom ønsket er det modsatte, nemlig at sikre sig imod snyd og kontrollere, at alt går rigtigt til, så vi alle kan have tillid til de offentlige systemer. Danmark har tradition for selvorganisering på arbejdet, hvor man i vid udstrækning stoler på, at folk gør deres arbejde: Tillid, ros og anerkendelse kan få folk til at yde lidt ekstra. En sådan 'usynlig' økonomi er baseret på reciprocitet og gaveudveksling: Jeg gør noget for dig i håb om, at du vil gøre noget for mig.

Ifølge Niels Thygesen, Steen Vallentin og Sverre Raffin-søe er gaveudveksling baseret på tillid, fordi man kaster en ydelse ind i et netværk, uden at have sikkerhed for, at den bliver gengældt. Videre må gaver kunne genkendes som gaver og må derfor doseres i rette mål, dvs. at de ikke må

være så små, at de hverken stimulerer til forpligtelser eller gengaver. Omvendt må de heller ikke være så store, at den anden sættes i forlegenhed, fordi vedkommende ikke kan give igen. Modtagerne stilles her i en 'social gæld', som indebærer forventningen om senere gengaver uden dog at beregne eller afkræve, hvad gaven består i, eller hvornår den gives. Det er da op til modtagernes samvittighed at afgøre, om de vil gengælde gaven eller være 'gratist', altså nyde gavens værdi uden selv at yde.

Tillid er også vigtig for en moderne arbejdsplads, såvel offentlig som privat, hvor team-arbejde og vidensdeling er nogle af de vigtigste forudsætninger for nytænkning og innovation. Den generelle tro på, at andre uddelegerer opgaver til en baseret på tillid snarere end kontrol, ruster de danske medarbejdere til den nytænkning og omstillingsparathed, der er helt central i nutidens informations-samfund.

En afgørende ingrediens i opskriften på den gode arbejdsplads er altså tillid, tillid og mere tillid, hvor ledelsen ikke blander sig i alle mulige småting. Når du som leder uddelegerer og viser folk tillid, er det som at give folk en gave. Så bliver der en ånd på arbejdspladsen, hvor medarbejderne meget gerne vil yde lidt ekstra. Hvis du hele tiden kikker folk over skulderen, viser du, at du ikke stoler på dem, hvorefter de så begynder at opføre sig derefter.

Seniorforsker Peter Hasle har her lavet en række undersøgelser, som viser, at både produktiviteten og kvaliteten af arbejdet er højere, når virksomheden viser tillid til de ansatte. Arbejdsmiljøet bliver bedre, og sygefraværet

falder. Han siger, at medarbejderne er mere tilfredse, når de oplever, at tingene foregår på en ordentlig måde, og at de bliver mødt med tillid. Det betyder også, at de får præsteret mere. Derfor bør virksomhederne tænke menneskene med, når de udvikler nye strategier. Men hvis du for eksempel er hjemmehjælper og føler, at din kommunale arbejdsgiver ikke stoler på dig, så gider du ikke yde lidt ekstra og begynder måske tværtimod at finde på måder at undslå dig på. Det ødelægger produktiviteten, og samfundet mister social tillid i et gryende Big Brother-samfund.

Årsagen til det omsiggribende kontrolsamfund er kortsigtede profitter fra politisk side. Når en brist i systemet bliver bragt frem af pressen, lover politikerne typisk øget kontrol. Man siger: Det skal aldrig ske igen, og så laver man mere kontrol. Love om mere kontrol i forhold til enkeltsager er den lette løsning, men den er kortsigtet og kan meget vel vise sig at være et skråplan. Et kontrolsamfund er dyrt. Man skal bruge kontrollanter. Og nogen skal kontrollere kontrollanterne. En vis kontrol er nødvendig, men overdreven kontrol er ressourcspild og gør det desuden mindre sjovt at gå på arbejde.

Erik Kulavig Jørgensen har levende beskrevet, hvordan f.eks. Rusland har lært af fortiden og nu er på vej væk fra et tungt og omfattende kontrolsystem. Det gælder således om at lave et politisk system, der ikke frastøder sine borgere men tiltrækker dem. Tilliden er således på vej tilbage mellem samfund og stat, men endnu langt fra på plads. Samtidig har udenlandske investorer intet at udsætte på arbejdsmoral og initiativ hos de russiske ansatte, hvis de

vel at mærke opnår deres tillid via ordentlige arbejdsforhold. En lære, som også er begyndt at brede sig til de rene russiske foretagender.

Kontrollen bør derfor minimeres i forhold til brugen af tillid – jo færre ressourcer, vi bruger på at få det til at køre, jo flere ressourcer kan vi bruge på at forbedre konkurrenceevnen og fremme forskning og innovation. Det gælder simpelt hen om at optimere blandingen mellem tillid og kontrol og ikke gå for langt hverken i forhold til overdreven kontrol eller i forhold til overdreven tillid. Men jo mere tillid, der findes i befolkningen, jo mindre brug er der for kontrol. Og det kan vi udnytte til vores fordel i Tillidssamfundet Danmark.

I det øjeblik folk begynder at stole mindre på, at andre vil bidrage, eller at de formelle institutioner begynder at forfølge egne interesser i stedet for samfundets samlede interesse, så kan en ond cirkel starte med stigende skatteunddragelse, færre skatteindtægter og deraf færre penge til offentlige investeringer og serviceydelser; noget som igen vil svække tilliden til hele systemet og føre til yderligere skatteunddragelser. Uden skatteindtægter vil velfærdsstaten ikke længere eksistere. Med andre ord skal den sociale tillid opretholdes for at bevare velfærdsstaten og arbejdsmarkedsmodeller som Flexicurity.

Fremtidens store udfordring i en globaliseret verden bliver at bevare og styrke den danske verdensrekord i tillid. Det danske guld kan hurtigt bortødsles, hvis normerne bag den høje tillid og lave korrupsion forsvinder.

Skal velfærdsstaten overleve på længere sigt, er det

derfor vigtigt, at regeringen, kulturbærende institutioner, familier og skoler viderebringer centrale adfærdsnormer og klare spilleregler, såsom at ”et ord er et ord”, hæderlighed, retfærdighed, lighed for loven og at alle, der kan, skal yde deres til det fælles bedste. Ros gerne folk for at bidrage og være ordholdende, og dril gerne dem, der snyder. Dermed vedligeholdes det fundament af tillid, vores velfærdssamfund bygger på.

Fremover må vi nærmere undersøge, hvordan tillid opbygges og nedbrydes. Vi har stadig begrænset viden om, hvordan social tillid opstår. Men forskningen i tillid er vigtig, hvis Danmark vil fastholde sin førerposition som et af verdens rigeste lande, og hvis danskerne fortsat vil være verdens lykkeligste folk. I en globaliseret verden, som vi lever i i dag, kan tillid meget nemt vise sig at blive den måske allervigtigste konkurrenceparameter.

Som nævnt sagde Lenin engang de berømte ord, at ”tillid er godt, men kontrol er bedre”. Jeg vil omskrive det til: **”kontrol er godt, men tillid er billigere.”** Tillid betaler sig. De steder, hvor tillid med fordel kan afløse kontrol, dér gælder det om at slå til. Tillid er simpelt hen en billigere måde at køre et samfund på. Derfor gælder det altså om i fremtiden at trykke på ”tillidsknappen” hos medarbejderne i såvel private som offentlige virksomheder. Der er penge i tillid. Og lykke. Går turen fra f.eks. Læsø til Durban, så vil det stå soleklart for de fleste, at tillid er det danske guld.

Det er sen aften, og solen går ned. Durban ligger flere år

bag mig, men jeg er tilbage på en campingplads på en lille dansk ø med Gunnar, konerne og ungerne. Humlebien flyver. Vi sidder dybt taknemmelige ved campingbordet og smiler. Med en kniv i den ene hånd og en gaffel i den anden. Når ungerne sover, skal jeg hygge mig lidt med et nyt manuskript. Det handler om tillid.